

Les danses tradicionals d'Igualada

Ignasi Vilanova i Misericòrdia Pàmies

El mes de novembre de l'any passat, La Patum de Berga va ser declarada Obra Mestra del Patrimoni Oral i Immaterial de la Humanitat. La UNESCO va reconèixer així una de les festes més singulars de Catalunya, que enfonsa les seves arrels en l'Edat Mitjana i que s'ha mantingut viva fins l'actualitat. De fet, per Corpus, a totes les viles i pobles de Catalunya s'hi representaven tot un seguit d'entremesos que celebraven el misteri del Cos de Jesús Sagramentat. Amb el pas dels anys, aquests entremesos d'origen cristià van anar evolucionant; en alguns casos es van convertir en comparses que sortien per la Festa Major, en d'altres es van extingir.

A Igualada també s'havien ballat per Corpus i per Festa Major diverses danses i entremesos genuïnament locals. Es van anar conservant fins ara fa uns seixanta anys, però amb una progressiva decadència, fins que es van perdre definitivament. Tot i així, cal dir que entre els anys 1972 i 1980 es van realitzar diverses representacions de la Moixiganga sota la direcció de Josefina Pàmies.

Ara fa poc més de quinze anys, i amb el títol "Les nostres danses tradicionals", el nostre esbart Bitrac Dansa va posar en escena un recull de sis danses genuïnament igualadines que feia molts anys que no es ballaven. Érem conscients de la responsabilitat que representava refer i posar nom a un recull de danses, de les quals s'havien perdut gairebé totes les fonts per poder ser reconstruïdes. Sabíem, per experiències viscudes, que si es presentava alguna mena de nyap, amb el pas del temps acabaria sent considerat, també, *tradicional*. Per tant, resulta una certa contradicció etiquetar aquestes danses de *tradicional*s, quan constatem que feia dècades que no es ballaven, i amb una època de màxima esplendor de fa més de cent anys. On és aquí la tradició?

En aquest sentit, la indiferència dels igualadins, o diguem-ne la poca sensibilització sobre aquest tema, és ben palesa. Si no, les danses no haurien desaparegut i actualment encara es ballarien popularment, com és el cas de Berga. Veiem que, quan en el transcurs d'una generació –i en el nostre cas ja en són moltes més– no som capaços de transmetre la tradició, tot se'n va en orris. I ho diem, sentint-ho en l'ànima, quan la societat actual està més sensibilitzada que mai parlant dels orígens i de la pròpia identitat. Tot i així, cada dia és més difícil d'implicar algú per mostrar i seguir les nostres tradicions. Igualada, doncs, va perdre el tren de la tradició. Creiem en el que va dir Igor Stravinsky: "*Una tradició veritable no és el testimoniatge d'un passat acomplert; és una força viva que anima i informa el present*".

SIS DANSES

Així doncs, les sis danses igualadines que Bitrac Dansa va voler recuperar van ser les següents: Bitrac, Cavallets, Cercolets, Moixiganga, Nans i Diables. Va arribar a les nostres mans documentació relativa a la Patera, però tan per l'envergadura que representa (creiem que la recuperació passa per la implicació de tota la Ciutat, un fet que cada vegada veiem més difícil d'aconseguir) com pel respecte nostàlgic del que simbolitza per als igualadins, vam desestimar posar-nos-hi. Ens consta també que es va proposar als coreògrafs, primer a Salvador Mel·lo i després a Albert Sans, fer un muntatge que pogués ésser incorporat al repertori dels esbarts, però tots dos van defugir aquesta idea expressant que el document il·lustrava la Patera com una manifestació massiva, i que era d'aquesta manera que s'havia de tractar.

Des de la posada en escena, l'any 1990, de les sis danses descrites, s'han ballat, arreu del Principat i també a fora, en format d'espectacle de dansa catalana, i algunes vegades, poques, en format de dansa tradicional pels carrers i les places. Per presentar-les d'aquesta manera, "Les nostres danses tradicionals" al complet, es necessiten 62 persones, més sis grups de músics.

Prèviament al muntatge i representació d'aquest conjunt de danses, vam dur a terme un procés d'estudi i investigació que va seguir els criteris que referim:

- en primer lloc, la recerca de fons orals (Sr Salvador Riba i Gumà, Sr. Joan Gumà, Sr. Joan Mateu, Sr. Antoni Moncunill i Torres i Sr. Josep Elias i Farré). Els qui van viure l'època en què encara es ballaven, eren aleshores molt joves i poca precisió ens van poder aportar. Joan Mateu va comentar-nos la destrucció en un trasllat de pis d'un extens arxiu del seu pare;
- en segon lloc, fonts escrites: tot el que vam trobar publicat sobre el tema;
- en tercer lloc, fonts gràfiques, concretament l'Arxiu fotogràfic Municipal;
- i, finalment, les partitures musicals, que es troben en l'edició de "Comparses o Balls d'Igualada per a piano", a càrrec del mestre Il·luminat Saperas.

La veritat és que vam poder recollir ben poques dades. La decadència a què havien arribat les feien confoses i a vegades oposades si se'n volia seguir un desenvolupament coherent. Tanmateix, vam treballar amb tota la documentació que vam ser capaços de retenir i, fent-l'hi honor, es van recrear aquestes danses intentant ser escrupolosament fidels a les dades de què disposàvem.

No volíem descobrir res ni pontificar, tal com dèiem el dia de l'estrena. També ho continuem dient ara: només vam pretendre ensenyar unes danses que crèiem que, en temps passats, es podrien haver ballat d'aquesta manera.

En la part oral van fer prevaler els testimoniatges d'experiències viscudes directament pels interlocutors. N'és un exemple la il·lusió que posava el Sr. Mateu en explicar-nos que, quan es ballaven els "cavallets", ell sempre es posava a primera fila per veure'ls saltar, botar i giravoltar. De la música, en canvi, no se'n recordava. Pel que fa a les fotografies de l'Arxiu fotogràfic Municipal, es van incorporar com a suport de l'escenificació i les projectàvem abans de cada dansa, per tal d'oferir a l'espectador una imatge de continuïtat.

Els vam voler donar el format de dansa escènica per tal de poder-les exhibir a més llocs i en més ocasions. En aquest sentit, ens sentim especialment satisfets d'haver presentat el ball de Cercolets en les Festes de la Mercè de Barcelona de l'any 2001 a les places de la Catedral i Sant Jaume, plenes de gom a gom. Cal remarcar, també, que el fet d'estar pensades per a l'escenari no desvirtua gens ni mica la seva representació per carrers i places.

Finalment, cal dir que la instrumentació de les músiques per a cobla va ser a càrrec del mestre Xavier Casañas, i que va tenir cura de l'estudi i el disseny del vestuari la figurinista Maria Carbonell.

1. BITRAC

El ball de bastons, a Igualada, ja es troba documentat l'any 1701, amb motiu de l'entrada de Felip V:

"Ball de Bastons (...) també trobem a Igualada l'any 1701, amb motiu de l'entrada de Felip V: I luego que fou a casa hisqué al balcó per veurer ballar lo ball de bastons, que ballaren els parayres, y sempre estigué al balcó fins lo hagueren ballat..." (Joan Segura i Valls. HISTÒRIA D'IGUALADA 1907-1908)

El Bitrac presenta l'aspecte d'un combat estilitzat entre dos bàndols, que ha derivat cap a una manifestació de festa i de joia. La nostra posada en escena consta de vuit parelles. Es va musicar amb la tonada d'una bolangera que es transcriu en el recull de músiques fet pel mestre Il·luminat Saperas per deducció d'una referència del diccionari de la dansa:

"Bitrac. Nom donat a un ball de Bastons a Igualada". "En les contrades de l'Alt Pla de Llobregat i de la Conca d'Anoia, la tonada de la Bolangera amb la corranda de la Maria Antònia són utilitzades per al Ball de Bastons". (DICCIONARI DE LA DANSA, DELS ENTREMESOS I DELS INSTRUMENTS DE MÚSICA I SONADORS de FRANCESC PUJOL i JOAN AMADES, volum 1, Barcelona 1936).

Així, doncs, "Bitrac" és tal com s'anomenava a Igualada el ball de bastons i l'hem adoptat per al nostre grup. Cal esmentar també que no és l'únic ball de bastons que es ballava a la nostra ciutat; també ens consta informació d'altres balls de bastons, com per exemple "el Cascarotes", "la Mona" etc....

2. CAVALLETS

Segons Gabriel Castellà, "(...) Els cavallets no van desaparèixer: obrien pas al seguici de la processó, davant de la comitiva, sense altre paper que el d'humil cavalcada; amb tot, feien algunes evolucions al so d'una tonada especial, que en els seus darrers temps ja havia perdut tot el caràcter de ball". (Gabriel Castellà i Raich, ESTUDI SOBRE LA PATERA D'IGUALADA. Revista Musical Catalana. 1923)

Procedents, sens dubte, de les lluites que simulaven els cavallers cristians contra els invasors turcs en la genuïna dansa igualadina, La Patera, els cavallets van acabar representant un ball que obria el seguici de la processó, davant la comitiva, sense cap altre paper que d'una cavalcada fent evolucions al so de la música.

L'únic document gràfic que hem trobat dels cavallets n'és un precedint una desfilada en les festes del Centenari del Gremi de Carreters, l'any 1922. En la fotografia existent només hi figuren cinc cavallets però en la nostra coreografia se n'hi afegeix un altre per donar simetria a les figures.

Com que no vam poder-hi documentar enlloc cap música, vam adoptar la dels Tres Tombs

3. CERCOLETS

Tornem a Gabriel Castellà: "Esmentarem per avui el ball del cercolets, que surten anyalment durant els dies de la festa major, que se celebra per Sant Bartomeu apòstol." (Gabriel

Castellà i Raich. REVISTA SOMETENT, núm. 11, 12 d'agost de 1905)

L'arribada de qualsevol personatge i, per analogia, de qualsevol esdeveniment podia ésser celebrada amb uns balls que tenien com a característica comuna precisament aquest element més o menys guarnit que portaven els dansaires.

La imatge del cercolet imita plàsticament els arcs de flors o de triomf muntats per a les rebudes solemnes o que servien per a festejar diades assenyalades. A Igualada hi ha constància escrita que es va ballar davant el rei Ferran VII, quan aquest va visitar la ciutat el 1828. (REVISTA MUSICAL CATALANA, Barcelona 1904-1905, Vol. II, pàg. 115).

La nostra coreografia consta de quatre parelles mixtes, tot i que les fotografies de l'Arxiu Fotogràfic d'Igualada ens mostren que només el ballaven homes.

4. MOIXIGANGA

Pel que fa a la Moixiganga, Castellà escriu que "te'l seu ballet propi y á continuació fa ademés certes combinacions de figures y grupos que representen diferents passatges de la Passió de Nostre Senyor Jesucrist, una especie de cuadros plástichs que presentan un bell colp de vista, sobre tot al vespre en que cada individuo porta á la ma una atxa encesa." (Gabriel Castellà i Raich. REVISTA SOMETENT, núm. 13, 24 d'agost de 1905)

Aquesta representació mímica de La Passió ens situa davant d'un dels documents més antics de dansa religiosa i en els mateixos orígens del teatre català. Amb el contrapàs, la Moixiganga és l'altre document de folklore-dansa de més remota antiguitat a Catalunya.

En el recull oral se'ns va dir que les estampes o misteris: "Sant Sopar", "Oració a l'Hort" i "Coronació d'Espines" eren pròpies de la Moixiganga d'Igualada i que constituïen l'element que la diferenciava de les altres que es feien en altres indrets. Els hi vam posar, doncs, per donar-li el caràcter genuïnament igualadí.

En una certa època, trobem que la "Moixiganga" es representava desgranada per misteris, un davant de cada casa: de l'alcalde, d'algun regidor o d'algun prohoms de la ciutat. D'una casa a l'altra s'hi anava amb la música de "la passada".

Respecte de la música d'aquesta dansa cal ressaltar que les últimes notes són les que componen "la Patera", i que eren els temes que tocaven les campanes de l'església per informar al poble del sexe dels nounats.

no és -ne -na -que és- nen

no és - nen - que és - ne -na

5. NANS

Recorrem ara a Joan Amades "(...) *n'hi ha un que no té companya i actua com a director i pare dels altres, fa com d'amo quan aquells ballen i, fent com de mestre, dirigeix la dansa. És anomenat CAP D'OLLA, perquè el seu cap té una forma un xic semblant a la d'aquest estri culinari.*" (Joan Amades, GEGANTS, NANS I ALTRES ENTREMESOS) Barcelona 1934.

La presència dels nans en la mitologia popular sembla respondre a la necessitat d'incorporar a la tradició els personatges populars, la gent del poble, tota vegada que els estaments nobles ja tenien la seva representació en els gegants.

En la documentació gràfica d'Igualada si veuen repetidament: una parella de xinesos, una de vells i una d'infants que vam respectar a l'hora de la recuperació del ball.

Ara fa uns vint anys, aquests nans "tradicionals" es van deixar d'utilitzar un bon dia a les cercaviles, sense cap altra raó, només perquè es va decidir fer-ne uns de nous.

En la nostra representació del ball, l'esmentat personatge "Cap d'Olla" apareix amb un ceptre, símbol que denota el lideratge sobre la resta. Ell és qui inicia sempre el moviment.

6. DIABLES

Jaume Serra Iglesias explica que "...Aquests pobres diables ballen al sò de timbals, saltant amunt i avall, un d'ells per rigorós torn dispara una carretilla que porta a la maça i, parant-se tots, vomita (perdoneu el terme) un parlament tant poca-

solta com el mateix ball" (Jaume Serra i Iglesias LA FESTA MAJOR. Quadret de costums d'Igualada. Agost de 1881).

El ball de diables sembla procedir del seguici processional per Corpus dels "Castells del Paradís i l'Infern", representacions al·legòriques d'àngels i dimonis simulant lluites entre si. Cal suposar que el conjunt simbolitza l'expulsió dels nostres primers pares del Paradís. Una vegada desapareguts els entremesos i castells primitius, va sobreviure amb certes modificacions.

Hi trobem un Llucifer, l'àngel Sant Miquel, la Diablessa i una cort de diables que evolucionen entorn a l'únic motiu que els impulsa a recitar parlaments satírics, sovint de mal gust:

*"Alerta, Alerta, Diables!
pareu bé l'atenció!
La victòria serà nostra
si no ens falta foc ni valor"
(o "si no ens falta vi al porró")*

CLOENDA

Per completar aquesta aproximació al nostre folklore local, no poden sinó constatar que, quan es vol abastar tota la documentació sobre un tema determinat, aquesta gairebé mai no és coincident. Així, durant l'estudi d'aquestes danses sovint vam trobat informacions contradictòries provinents de fonts igualment creïbles. Davant d'aquest fet, ens vam regir per una voluntat conciliadora que englobés aquestes diferents versions com a part d'un conjunt veraç.

Potser la millor manera de finalitzar sigui citar les paraules del programa de mà de l'estrena de l'any 1990 al Teatre Cercle Mercantil:

"Portem a escena "Les nostres danses tradicionals". Després d'un llarg procés d'estudi i investigació, hem assolit aquesta vella aspiració. I n'estem molt contents. Si esmerçar el temps de lleure en el què et delecta és una satisfacció, haver aconseguit un treball sobre el folklore de les nostres contrades és un plaer insubstituïble."

Article publicat a la REVISTA D'IGUALADA NÚM. 22, ANOIA , ABRIL DE 2006